

РОЗДІЛ 3

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 342.413

**КОНСТИТУЦІЙНА СУДОВА РЕФОРМА 2016 РОКУ:
ПРОГРЕС ЧИ МІНА СПОВІЛЬНЕНОЇ ДІЇ?**

**THE CONSTITUTIONAL JUDICIAL REFORM IN 2016:
PROGRESS OR THE BOMB OF SLOWLY ACTION?**

Белкін Л.М.,
*кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник, адвокат
Адвокатського бюро Марка Белкіна «Еталон»*

Критично оцінюються зміни до Конституції України, які вважаються конституційною судовою реформою 2016 р. Показано, що такі зміни, у найкращому разі, не поліпшують судову систему України, а в багатьох аспектах – погіршують. Підкреслюється, що ухвалені зміни не вирішують головного питання – створення реальної незалежності судів і суддів від владних структур.

Ключові слова: закони № 1401–VIII, № 1402–VIII, досудовий порядок урегулювання спору, право на оскарження, адвокатська монополія, зміна правових позицій Конституційним Судом України.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Конституційна судова реформа 2016 р. запроваджена Законом України (далі – ЗУ) від 2 червня 2016 р. № 1401–VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (далі – ЗУ № 1401–VIII). Деякі важливі питання цієї реформи конкретизовані та навіть видозмінені в ЗУ від 2 червня 2016 р. № 1402–VII «Про судоустрій і статус суддів» у новій редакції (далі – ЗУ № 1402–VIII). Однак науковий аналіз ухвалених

змін та їх наслідків не здійснювався. Обговорення, і то не дуже жваве, відбувається, переважно, в експертному середовищі. Наприклад, у публікації від 28 квітня 2017 р. зазначається: «Суди після *недолугої* реформи *ще більше* [виділено мною – Л. Б.] не захищені від політичного тиску» [1]. Критичні зауваження, які висловлювалися спеціалістами до ухвалення законів [2–7 та ін.], практично залишилися поза увагою їх авторів. Можливо, відсутність достатньої кількості коментарів після ухвалення законів пояснюється позицією «після бійки

Конституційно-правові засади організації та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування

кулаками не махають». Однак є й інше міркування: «попереджений – озброєний». Тобто, є сенс заздалегідь зрозуміти проблеми, які несе «недолуга» реформа, та готувати можливі заходи протидії негативним явищам, які ця «реформа» спричинить.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання проблеми. Загально-теоретичні міркування щодо ролі та значення конституційних реформ розглянуті в низці робіт [8]. Натомість практичні питання результатів конституційної судової реформи 2016 р. науковому аналізу не піддавалися. Аналіз окремих аспектів ЗУ № 1402–VIII і його наслідків здійснений автором у роботі [9]. Тому системне вирішення зазначеного питання залишається актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити особливості законів України від 2 червня 2016 р. № 1401–VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та № 1402–VII «Про судоустрій і статус суддів» як чинників конституційної судової реформи 2016 р. для прогнозування можливих негативних наслідків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначалося вище, численні зауваження спеціалістів [2–7 та ін.] до проектів майбутніх ЗУ № 1401–VIII і № 1402–VII залишились поза увагою. Навіть більше, у результаті засідання конституційної комісії 26 червня 2015 р., попри двогодинну дискусію і чимало запропонованих змін до проекту майбутнього ЗУ № 1401–VIII, 37 присутніх членів комісії проголосували «за» [10]. Тому всі передбачувані недоліки законопроектів перейшли в ухвалені закони. Постатейний аналіз деяких сумнівних

новацій виконаний автором у роботах [6; 7]. Такий аналіз дозволяє висловити деякі узагальнені міркування щодо системної неприйнятності ухвалених новел, а саме:

А. Ігнорування усталених традицій українського конституціоналізму. Як правильно зазначає проф. С. Головатий, «немає жодних підстав, щоб [в українському конституціоналізмі – Л. Б.] починати все з нуля, **вдаючи, що п’ятнадцятирічного** [зараз уже – 20-річного – Л. Б.] **періоду існування незалежної держави нової якості, збудованої на конституційній архітектоніці європейського зразка, так і не було** [виділено мною – Л. Б.]. Адже п’ятнадцять років – це тест для українського конституціоналізму, а не чорна діра» [11]. Правда, це не завадило С. Головатому підтримати зміни до Конституції, які суперечили усталеним позиціям українського конституціоналізму [10; 12].

Б. Прагнення суб’єкта законодавчої ініціативи перерозподілити деякі конституційні повноваження на свою користь, хоча в парламентсько-президентській республіці, яку відстоював Майдан, мало б бути навпаки. Як зазначає М. Ставнійчук, на жаль, маючи всі об’єктивні можливості провести в державі судову реформу за європейськими стандартами, президент і його команда не впоралися зі своїм непереборним бажанням залишити за собою вплив на діяльність судової влади всередині країни [4].

В. Схвалення конституційних змін здійснено сумнівним складом Конституційного Суду України (далі – КСУ), багато суддів якого схвалювали конституційну контрреформу 2010 р., що призвела до узурпації влади політичним режимом В. Януковича. Як зазначає М. Томенко [13], 8 діючих

суддів КСУ брали участь в ухваленні рішення щодо скасування конституційної реформи. Спадкоємність вказаних рішень КСУ полягає в тому, що як 2010 р., так і з'яраз КСУ погодився змінити свою правову позицію на угоду політичній доцільності. Такий підхід не може бути визнаний прийнятним, оскільки це фактично змінює конституційні принципи держави без внесення змін до Конституції [7].

Так, рішенням КСУ від 30 вересня 2010 р. № 20–рп/2010 був визнаний неконституційним ЗУ від 8 грудня 2004 р. № 2222–IV щодо конституційної реформи у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду й ухвалення. Це рішення КСУ було так витлумачено, що відбулося повернення до Конституції України в редакції 1996 р., тобто до президентсько-парламентської республіки. Однак ще 5 лютого 2008 р. ухвалою № 6–у/2008 КСУ відхилив звернення 102 народних депутатів щодо визнання ЗУ від 8 грудня 2004 р. № 2222–IV неконституційним – на підставі того, що цей закон вже став частиною конституції і не може бути визнаний неконституційним. А 2010 р. КСУ змінив свою думку в аналогічній ситуації, хоча згідно з п. 3 ст. 45 чинного на ті періоди ЗУ «Про Конституційний Суд України», підставами для відмови у відкритті провадження у справі в КСУ є наявність рішення КСУ щодо конституційності аналогічного за змістом і юридичною силою акта, ухвали про відмову у відкритті провадження або ухвали про припинення провадження щодо такого акта.

Європейська комісія за демократію через право (далі – Венеціанська комісія) у Висновку від 17 грудня 2010 р. «Про конституційну ситуацію в Україні» «з деяким подивом» зазначила,

що рішення від 30 вересня не містить відсилань до рішення лютого 2008 р. і *не пояснює різницю між конституційним поданням 2007 р. і поданням липня 2010 р.* (п. 34). Комісія також вважає вельми незвичайним, що такі далекосяжні конституційні зміни, які, зокрема, передбачають зміну політичної системи країни – від парламентської системи до парламентсько-президентської – були оголошені неконституційними рішенням Конституційного Суду через 6 років (п. 35) (*виділено мною – Л. Б.*).

Отже, зміна правових позицій КСУ без належного, як мінімум, обґрунтування такої зміни визнана неприйнятною Венеціанською комісією. Але то був період діяльності «злочинної влади». Проте, оскільки за такі дії ніхто жодної відповідальності не поніс, згадана практика триває. Або так: дана практика триває, оскільки і нова влада прагне користуватися такими сумнівними підходами надалі.

Г. Прагнення врегулювати в Конституції найменші дрібниці, які фактично повинні врегульовуватися законом. Прикладом цього може слугувати запровадження саме конституційними нормами так званої адвокатської монополії. У результаті, Україна стала єдиною країною у світі, де монополія адвокатів на представництво інших осіб у суді закріплена на рівні Конституції. Як зазначив свого часу виконавчий директор Української Гельсінської спілки із прав людини А. Бущенко, закріплення в Конституції країни цієї монополії, як і будь-якої корпоративної монополії, є «величезною помилкою» [14]. Юрист О. Лутак зазначає, що закріплення адвокатської монополії – не завдання Конституції як Основного закону [15].

Розглянемо ці питання докладніше (нижче всі *шрифтові виділення зроблені мною* – Л. Б.).

1. ЗУ № 1401–VIII у ст. 124 Конституції України внесена норма: «Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору». Це є очевидним кроком назад щодо гарантій доступу до правосуддя.

Так, у рішенні КСУ від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002 в справі № 1–2/2002 (справа про досудове врегулювання спорів – Л. Б.) зазначається: «**Обов'язкове досудове врегулювання спорів**, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, **порушує право особи на судовий захист**. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту, держава **може стимулювати** вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту <...> Встановлення законом обов'язкового досудового врегулювання спору **обмежує можливість реалізації права на судовий захист**».

Згідно зі ст. 157 Конституції України, Конституція держави не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. У рішенні КСУ від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002 вже визначено, що введення обов'язкового досудового врегулювання спорів **обмежує мож-**

ливість реалізації права на судовий захист. Під час погодження проекту ЗУ № 1401–VIII КСУ наявність такого висновку проігнорував; таке ігнорування вже викликало «подив» експертів Венеціанської комісії.

2. У ст. 129 Конституції України на підставі ЗУ № 1401–VIII серед засад судочинства замість засади «забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, **крім випадків, встановлених законом**» вказано «забезпечення права на **апеляційний перегляд справи** та у **визначених законом випадках** – на касаційне оскарження судового рішення».

Якщо дійсно ставиться завдання покращити захист прав осіб, то це формулювання є вкрай невдалим. Так, у рішенні КСУ від 27 січня 2010 р. № 3-рп/2010 у справі № 1–7/2010 (про апеляційне оскарження ухвал суду – Л. Б.) зазначається, що реалізація права особи на судовий захист здійснюється, зокрема, шляхом оскарження судових рішень у судах апеляційної інстанції, оскільки перегляд таких рішень в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина. Конституційний Суд України вважає, що положення п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України стосовно забезпечення апеляційного оскарження рішення суду, **крім випадків, визначених законом**, треба розуміти так, що в цивільному процесі апеляційному оскарженню підлягають ухвали за винятком випадків, коли таке оскарження заборонено законом.

Отже, КСУ вже встановлював, що оскарження **«за винятком випадків, коли таке оскарження заборонено законом»**, сприяє більш ефективному захисту прав осіб на судовий

захист, ніж у разі прямого дозволу на таке оскарження. Чому під час ухвалення проекту ЗУ № 1401–VIII КСУ відступив від такої позиції, останній не пояснив.

3. ЗУ № 1401–VIII у Конституцію України введена нова ст. 131–2, яка передбачає, зокрема, положення, що «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» (так звана адвокатська монополія – Л. Б.).

Однак у рішенні від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 в справі № 1–17/2000 (справа про право вільного вибору захисника – Л. Б.) КСУ вже витлумачив положення ч. 2 ст. 59 Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, *не може тлумачитись як право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного вибирати захисником лише адвоката*. Водночас КСУ широко послався на міжнародні норми. КСУ визнав, що положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», треба розуміти як конституційне право особи, з метою отримання правової допомоги, вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Допуск приватно практикуючого юриста як захисника, що надає правову допомогу особисто або за дорученням юридичної особи, ніяк не порушує право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист.

Водночас КСУ визнав неконституційними всі чинні на той момент норми чинних на той час законів

(кодексів), які обмежували можливість надання правової допомоги виключно адвокатами. До того ж ст. 59 і в реформованій редакції Конституції України передбачає положення, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав».

Отже, пропонується норма Конституції України щодо представництва в суді виключно адвокатами суперечить ст. 59 Конституції України, як це вже витлумачено КСУ. Під час розгляду проекту ЗУ № 1401–VIII КСУ жодним чином зміну своєї правової позиції не прокоментував. КСУ не зробив цього навіть з огляду на те, що правники з Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого поставили під сумнів доцільність закріплення адвокатської монополії як такої, що порушує права осіб [2]. Однак ця думка була проігнорована.

Впровадження адвокатської монополії не є безспірним із погляду міжнародного досвіду. Так, у Литві, Німеччині, Нідерландах законодавство не поширює обов'язковість користуватися послугами адвокатів юридичними особами, коли їх представляють юрисконсульти [15]. І це абсолютно правильно, оскільки саме юридичні служби підприємств глибоко знають їхню специфіку. Адвокатська монополія цілком відсутня у Швеції, Фінляндії.

Абсолютно не прорахована спроможність адвокатів України взяти на себе всю масу необхідних правових послуг, з огляду на їх кількість. Так, заступник голови Національної асоціації адвокатів України В. Гвоздій зауважує, що в сучасній Німеччині за населення понад 60 млн. осіб працює 160 000 адвокатів. В Україні ж на 46 млн. населення – 36 000 адвокатів [16]. До того ж, на відміну від Німеч-

чини, таких послуг будуть потребувати і юридичні особи. Правда, В. Гвоздій вважає, що після введення монополії очікується зростання кількості адвокатів десь до 150 000 чоловік [16]. Однак, по-перше, з урахуванням потреб юридичних осіб цього все одно недостатньо, а по-друге, чому за такої масовості адвокатської професії варто очікувати її особливо високої якості – адже в професію прийдуть ті самі юристи, які з'являються нестатньо кваліфіковані.

Не справдилися сподівання на те, що гострі питання адвокатської монополії будуть вирішені в ЗУ № 1402–VIII. Так, цьому питанню присвячена лише ч. 3 ст. 10 ЗУ, відповідно до якої «для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура. Забезпечення права на захист від кримінального обвинувачення та представництво в суді здійснюються адвокатом, за винятком випадків, установлених законом». **І це все про монополію.** Тобто регулювання тут ще гірше, ніж безпосередньо в Конституції України. Правда, у ч. 2 ст. 10 ЗУ № 1402–VIII зазначено, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав та особи, яка надає правничу допомогу». Чи дійсно слово «вільним» означає вільний вибір будь-якої особи, а не тільки адвоката, чи це є цинічним прикриттям, у дусі радянського права, недемократизму обмежень адвокатською монополією права на вибір, наразі невідомо. Очевидно, якісь питання щодо зазначеного будуть вирішені у видозмінених процесуальних кодексах.

4. Суперечать принципу незалежності суддів п.п. 4 п. 16–1 перехідних положень ЗУ № 1401–VIII щодо так званої перевірки відповідності

займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності ЗУ № 1401–VIII.

Так, у рішенні від 3 червня 2013 р. № 3-рп/2013 у справі № 1–2/2013 (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці – Л. Б.) КСУ визначив, що в Основному законі України незалежність як складова частина конституційного статусу особи та її професійної діяльності визначена лише стосовно суддів і забезпечується, насамперед, особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборона впливу на них у будь-який спосіб; захистом професійних інтересів суддів; підкоренням суддів під час здійснення правосуддя лише закону; особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду і судді тощо. Отже, скасування цих гарантій призводить до погіршення стану судочинства і втручання сторонніх осіб у діяльність суддів.

Так, у Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (далі – Рекомендація), ухваленій Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1 098 засіданні заступників міністрів¹, гарантіям незмінюваності приділено велику увагу. Так, згідно з п. 49 Рекомендації, забезпечення терміну перебування на посаді та **незмінюваності – ключові елементи принципу незалежності суддів.** Отже, судді повинні мати гарантований тер-

¹ http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.

мін перебування на посаді до часу обов'язкового виходу у відставку, де такий існує. Згідно з п. 50 Рекомендації, термін перебування суддів на посаді має визначатися законом. Призначення на посаду на постійній основі має бути призупинене лише в разі значного порушення дисциплінарних або кримінальних положень, визначених законом, або якщо суддя більше не може виконувати суддівські функції. *Достроковий вихід судді у відставку повинен бути можливим лише на прохання цього судді або у зв'язку зі станом здоров'я.*

Отже, усі норми щодо тотальної переатестації суперечать європейським принципам і є небезпечними на майбутнє, оскільки судді будуть пам'ятати, що державні гарантії є ненадійними, і поводити себе відповідно.

Аналогічно, згідно з п. 16, в Монреальської універсальної декларації про незалежність правосуддя (Монреаль, 1983 р.), судді, незалежно від того, були вони призначені чи обрані, *мають гарантований строк перебування на посаді до досягнення ними обов'язкового пенсійного віку* або до закінчення строку їхніх повноважень, де таке прийнято.

Небезпечним слід вважати обмеження недоторканості суддів, передбачене зміненою ст. 126 Конституції України, де зазначено, що, як виняток, суддю можна затримати без згоди Вищої ради правосуддя *під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину*. Водночас ЗУ № 1402–VIII вже «поправив» цю конституційну (! – Л. Б.) норму, додавши, що таке затримання можливе, якщо воно є необхідним для попередження вчинення злочину, від-

вернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину (п. 2 ч. 1 ст. 49 ЗУ № 1402–VIII – Л. Б.). Тобто передбачена в ст. 126 Конституції України можливість затримання судді без згоди Вищої ради правосуддя обмежена виключно терміновістю. Навіть більше, гл. 18 Регламенту Вищої ради правосуддя передбачене надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом навіть щодо судді, якого затримано в порядку виключення². На необхідність таких перевірок автор вказував у статті [6], оскільки ніхто не може гарантувати, що неугоднему судді, наприклад, не підкинуть наркотики.

5. Законом № 1402–VIII «підправлена» ст. 129 Конституції України, де встановлено, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і керується *верховенством права*. У статті [6] автор зазначав, що з таким формулюванням погодитися не можна. Принцип «верховенства права» є доктринальним принципом, який практично визначити і використати неможливо. Натомість у ч. 1 ст. 48 ЗУ № 1402–VIII вказано, що «суддя здійснює правосуддя *на основі Конституції і законів України*, керуючись при цьому принципом верховенства права». Отже автори ЗУ № 1402–VIII відмовилися від фантазій авторів проекту змін до Конституції України зобов'язати суддів керуватися виключно принципом верховенства права.

6. Виходячи з норм ЗУ № 1402–VIII, варто зазначити, що декларована мета створення величезного монстра у вигляді об'єднаного Верховного Суду України заради гарантій 3-ланкової системи правосуддя виявилася міфом. Так, згідно з ч. 1, п. 1 ч. 2 ст. 45

² <http://www.vru.gov.ua/news/2002>.

ЗУ № 1402–VIII, Велика палата Верховного Суду є колегіальним органом Верховного Суду, що постійно діє, до складу якого входить двадцять один суддя Верховного Суду. Ця Палата у визначених законом випадках діє як суд касаційної інстанції *з метою забезпечення однакового застосування норм права касаційними судами*. Тобто фактично пропонується четверта, після касаційних судів, ланка перегляду справ – за абсолютною аналогією нинішнього

статусу Верховного Суду України, який переглядає справи після вищих спеціалізованих судів.

Висновки. Доведено, що конституційні зміни 2016 р. щодо правосуддя, як мінімум, не покращують судову систему України, а в багатьох аспектах – погіршують. Перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі – розроблення напрямів удосконалення ухвалених законів з урахуванням вказаних недоліків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сулима С. Рейдерська атака на хлібне підприємство / С. Сулима // Vlasti.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vlasti.net/news/259824>.
2. Зміни до Конституції : питання та відповіді // Юридична газета. – 19.01.2016 р. – № 1–2(499–500). – С. 2, 30–31.
3. Гошовский В. Судебная реформа для нас или для реформаторов? / В. Гошовский // Ліга. Блоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uainfo.org/blogosphere/politika/1450873775-sudebnaya-reforma-dlya-nas-ili-dlya-reformatorov-liga-blogi-.html>.
4. Ставнийчук М. Независимое правосудие под патронатом президента / М. Ставнийчук // Зеркало Недели. Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/internal/nezavisimoe-pravosudie-pod-patronatom-prezidenta-.html>.
5. Головань І. Правнича монополія або позбавлення конституційного права / І. Головань // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/golovan/56b1e88c7be18/>.
6. Белкін Л. Проект закону № 3524 : конституційна реформа у сфері правосуддя як крок назад у побудові павової держави / Л. Белкін // Юридична газета. – 15.12.2015 р. – № 50–51(496–497). – С. 26–28.
7. Белкін Л. Естафета конституційної контрреформи 2010 р. : дещо про схвалення законопроекту № 3524 щодо конституційної реформи у сфері правосуддя / Л. Белкін // Юридична газета. – 05.04.2016 р. – № 14(512). – С. 30–31.
8. Бисага Ю. Конституційно-правове регулювання реформ у державі : питання теорії та практики / Ю. Бисага, Д. Белов // Конституційно-правові академічні студії. – 2015. – № 1. – С. 44–54.
9. Белкін Л. Закон «Про судоустрій і статус суддів» – 2016. Навіщо це затівалося? / Л. Белкін // Юридична газета. – 27.09.2016 р. – № 39(537). – С. 30–31.
10. Матола В. «Болванка» судової реформи : без очищення і з монополією для адвокатів / В. Матола // LB.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://lb.ua/news/2015/09/05/315199_bolvanka_sudovoi_reformi_bez.html
11. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу / С. Головатий // Право України. – 2011. – № 5. – С. 160.
12. Зеленюк К. Судова реформа : що змінилося, за і проти / К. Зеленюк, І. Требор // Сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/sudebnaya-reforma-chto-izmenilos-za-i-protiv-721208.html>
13. Томенко М. Яке правосуддя підтримає більшість Януковича у Конституційному Суді? / М. Томенко // Обозреватель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/blogs/50479-yake-pravosuddya-pidtrimaе-bilshist-yanukovicha-u-konstitutsijnomu-sudi.htm>

14. Бущенко А. Конституционная реформа : правосудие под угрозой адвокатского лобби / А. Бущенко // *Контракты.ua* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kontrakty.ua/article/91841>

15. Лутак О. Адвокатська монополія очима корпоративного юриста / О. Лутак // МТСБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://uba.ua/documents/presentation/22-04-2016/Lutak.pdf>

16. Гвоздий В. 5 мифов о «монополии адвокатуры», или Почему бизнесу не нужно бояться / В. Гвоздий // *Forbes.Украина* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forbes.net.ua/opinions/1417594-5-mifov-o-monopolii-advokatury-ili-pochemu-biznesu-ne-nuzhno-boyatsya>

Критически оцениваются изменения в Конституции Украины, которые считаются конституционной судебной реформой 2016 г. Показано, что эти изменения, в лучшем случае, не совершенствуют судебную систему Украины, а во многих аспектах – ухудшают. Подчеркивается, что принятые изменения не решают главного вопроса – создание реальной независимости судов и судей от властных структур.

Ключевые слова: законы № 1401–VIII, № 1402–VIII, досудебный порядок урегулирования спора, право на обжалование, адвокатская монополия, изменение правовых позиций Конституционным Судом Украины.

Critical assessment is made of changes to the Constitution of Ukraine, which are considered a constitutional judicial reform in 2016. It is shown that these changes, at best, do not improve the judicial system of Ukraine, and in many respects worsen. It is emphasized that the adopted changes do not solve the main issue – creation of real independence of courts and judges from power structures.

Key words: Law № 1401–VIII, Law № 1402–VIII, pre-trial settlement of dispute, right to appeal, lawyer monopoly, change of legal positions by Constitutional Court of Ukraine.
